

ezt írta: Hurt ezredes, s azóta mindenki csak Hurt ezredesnek hívta. Ez mindenesetre snájdig és katonás.” „Hivatalos János — Ismertem gyermekkorától fogva haláláig. Természetesen nem így hívták. Én adományoztam neki ezt a nevet. Díjtalanul, mert világeletemben ő volt a személytelenség, az ügybuzgalom, a fegyelem, a fölötteseinek kijáró hódolat, a 'miszerint' egy mellékmondat élén, a savanyú, egérrágta ügyirat, melyet elmosódott tintával írtak s szemcsésen-csillogó homokkal poroztak be. ... Három fia született. Nevelési elveivel csakhamar megnyomorította őket. Kezdte ezt azon, hogy valamennyiüket különös nevekre kereszteltette, a fölöttesei után, akiket távolról reménytelen szerelemmel imádozott. Egyik fia Kunó, a másik Anasztáz, a harmadik Norbert. Szegény, hízásra hajlamos, alacsony és álomszuszék gyermekek bamba ámulattal és szuszogó értetlenséggel viselték ezt a kitüntetést, abban a biztos tudatban, hogy holtuk napjáig viselniök kell.”

Kimondottan beszélő nevei is vannak Kosztolányinak: Csutak Terka, Seprű Erzsók, Szutyok Panna ellentétben a velük egy történetben szereplő Comtesse Melanie-val, vagy Hörgő Ervin költő, émelýítően modoros versek agyalágyult öreg írója, vagy Páva Gergely, aki az ötödik fizetési osztályba lépve megkapta a méltóságos címet, s olyan fennhéjázóvá vált, hogy titulusán kívül semmi sem érdekelte; de inkább hangzásukban beszélők az általa választott nevek: Ürögi Dani hajdani költőnek elég volt egy háború, hogy hivatalnökká váljon (üreg — Ürögi). Cseregdí Bandi a vidékieség, a már említett Sárszeg képviselője, ellentétben a címbe közölt Párizssal 1910-ben, hiszen nagy terveiből csak egyetlen éjszakai mulatásra tellett, s nem is kívánt többet. Áttételesen beszélő nevek dr. Schlossiarik János, Prassz Kázmér, Zwetschke keletlen hangzásával. Különbén a tipizálás, a szürkítés, az általánosítás jegyében nem törekszik (s tudatosan teszi ezt) a különleges nevek hivalkodó használatára. Az alliteráló neveket is csak módjával használja: Judás János, Kernel Kálmán, Parno Pali, Vándory V. Valér (de ő költő!), Jancsi János. Ez utóbbiról szükségesnek érzi Kosztolányi a következőket megjegyezni: „Tessék? Kifogásoljátok a nevé? Keresettnek találjátok? Sajnálom, de csakugyan így hívják. Az élet valószínűtlen. A nevek is azok. Figyelmeztettek benneteket (Kosztolányi kiszól a novellából!), akik regényeket és elbeszéléseket írtok, hogy sohase nevezzetek egy nyárspolgárt Kovács Jánosnak s egy világhírű gordonkaművészt Timoránszky Títusznak. Az olvasó ezt nem hiszi el nektek, mert a valószínűség valószínűtlenségét érzi benne. Megfordítva talán inkább elhiszi, mert abban a valószínűtlenség valószínűségét érzi. Jó lesz ezt el nem felejtetni.” Az író, a kifejezés öntudatos alkotó művésze jogot formál magának nyelvünk egyéni használatához, s az olvasónak azt kell kutatnia, milyen mögöttes tartalom rejtőzik a szavak mögött.

MAGYARLAKI JÓZSEFNÉ

Az irodalmi névadás Szabó Magda műveiben

Az első, igazi jelentkezése óta eltelt csaknem három évtized során Szabó Magda szinte könyvtárnyi művet alkotott szépprózában és drámában; mindenképpen érdemes hát e klasszikus igényű és ígértű életmű névadásának számbavétele. Mivel pedig az irodalmi névadás — hiszen az igazi irodalom mindig is a való élet tükre volt — szorosan

kapcsolódik a valóságos névadáshoz (akár a személy-, akár a földrajzi névadást nézzük is), nemcsak alkotáslélektani, stilisztikai, hanem általános névtudományi következtetéseket is vonhatunk le e vizsgálatokból.

Az író néhány ifjúsági regénye és önéletrajzi műve, az Ókút, a névhangulat, a gyermeki nyelvérzék – „névérzék” – szempontjából is igen tanulságos.

KOVALOVSZKY MIKLÓS írja Jókairól (MNyTK. 34. sz. 62), hogy „Ellenszenves alakjainak rendszerint idegen nevet ad” (s ilyen példákat idéz, mint *Kárpáthy Abellino*, *Krényffy*, *Kristyán Tódor*, *Straff*; nem szólva a ráadásul még mulatságosnak is ható *Treutzigfritz*-ről és *Borembuck*-ról a Nagyenyedi két fűzfában), s a gyermek Szabó Magda nyelvérzékére szintén ellenszenvesen (vagy humorosan) hatottak az idegen csengésű nevek (noha mindez nem jelentett mizoxéniát nála később sem, hiszen az Abigél rokonszenves tanár szereplője a *König* nevet viseli s szintén rokonszenves alak *Horn Margit* palástkészítő a Pilátusban, az itt névtelen városban, Debrecenben, amely A Danaidában a *Mecser*, az Abigélban az *Árkod* nevet kapta).

Mielőtt azonban az idegen nevek hangulatáról szólnánk, tanulságos a gyermek nyelvi képzelete, névalkotó leleménye s hajlama szempontjából is a gyerekkor névilága, amelyről az Ókútban olvashatunk: „Majdnem szemben a mi házunkkal, túlsó oldalon lakott a *Vöröshasú*, a rejtelmes pap, a nagy aranykeresztel, aki apám barátja volt” (80). A „finom, művelt prelátus” a derekán viselt széles vörös övről kapta a *Vöröshasú* nevet, szinte a természeti népek elsődleges jegyeket rögzítő látásmódja s névadása szerint. Hasonló szemlélet alapján kapta nevét *Reszketősféjű* is, egy „ápolat, csinos nő”, akinek valami idegsérülés miatt „állandóan reszketett a feje” (82). De az eleven képzeletű, játékos kedvű otthonban (az irodalmi vonzalmú s hajlamú szülők körében) szinte mindenki kapott valami különleges nevet, s ezek között éppúgy akadnak szavajárásnevek, mint külső vagy belső tulajdonság nevek, jellemnevek: „rokonaink egyikét Szausznaq hívták a szüleim, mert így artikulálta ezt a szót: 'Szer-vusz', egy ismerős hölgyet Öviglónak, mert apámék esküdtek rá, a ruhája miatt deréig voltaképpen ló, ha jól megnézem, a feje is paripáé, egy hosszú karmú másik ismerős Kralle gróf volt...” (85). (Ismeretes e német szó jelentése.)

A gyermeki képzelet ruházta föl a Mondják meg Zsófikának c. regényben (21) az íróasztal csontvázkoponyáját a *Tóbiás* névvel („Apa rendelőjét Balázs bácsi vette meg, ez a baj, mert Balázs bácsi távoli rokon, akihez olykor el-ellátogatnak, s az ember esetleg véletlenül meglátja majd az Apa íróasztalát vagy *Tóbiást*, a koponyát”), s ugyanitt (15) a *Barna néni* nevet kapta a kerti medence vízben bámuló kútfigurája („A kertben medence van, szobor ül a peremén, és a vízbe bámul. Barna-nénit is eladták, azt a márványfejet, amelyet Kressék küldtek karácsonyra...”).

S visszatérve a család adta játékos „ragadványnevek”-hez, a házigazdák karcsúra befűzött, télen-nyáron esernyőt hordó vendége, az idegenes beszédű régimódi kisasszony a *Goldfrász* nevet kapta: „Goldfrász olyan szemmelláthatólag nem volt magyar, hogy meg se kellett szólalnia ahhoz, hogy idegen mivolta érzékelhető legyen” (Ók. 88). S ez után teszi tanulságos megjegyzését az író az idegen nevekről – a család- és keresztnevekről egyaránt: „Az idegen keresztneveket éppoly gyanakodva vettem tudomásul, mint azt, ha valakit Müllernek vagy Bisotkának hívtak, mikor megtudtam, hogy két dédanyám közül csak az egyiknek volt elfogadható neve, Dabasi Halász Veronikának, a másikat úgy hívták: Rickl Mária, ordítani kezdtem, azt

kiabáltam, nem igaz, lehetetlen, s csak akkor nyugodtam meg, mikor apám megesküdtött, igaz magyar volt minden Rickl őszám, gyanús neve ellenére, Petőfi ajándék kardjának csak hiszek talán.” Érdemes itt megjegyeznünk, hogy Szabó Magda legújabb darabjában, a Csokonai debreceni peréről szóló Szent Bertalan nappalában – eredeti címén: A macskák szerdája – az egyik költött személy, a besúgó vámhivatalnok neve *Müller*. Idézett ifjúsági regényében pedig ez a beszélgetés zajlik le Pongrácz István, földesi – hajdú-bihari – születésű hivataloság és a regény kislány hőse, Nagy Zsófia között:

„– Oszt hogy híjják Kálmán bátyádat?

– Haller.

– Haller. Fene egy neve van. No mindegy, ezen nem múlik” (Zsóf. 159). (Vagyis a népi névszemlélet is némi fenntartással tekint idegen csengésű nevekre.)

Csodálkozhatunk-e ezek után, hogy a mind családi, mind keresztnévben idegen, előkelő és gazdag *Dragota Natália*-ról ezt írja Szabó Magda: „úgy szántam, mintha nem lett volna se keze, se lába. Micsoda végzet adhatott neki ilyen keserves nevet?” (Ók. 89–90).

A névhangulatot illetően az Álarcosbálban is találunk néhány tanulságos adatot: a *Mimi*-nek becézett kislány megérdemli a sorsát, ha (s ez nem az író, hanem az egyik gyermekszereplő véleménye) „hagyja, hogy *Mimi*-nek hívják... Mint egy macskát!” (Ál. 41). Ugyane könyvből megtudjuk – a gyermekhősök véleményéből –, hogy „*Endre*... nagyon szép név”, a *Kriszti* viszont „olyan bolondos név, mintha egy cica tüszentene” (uo. 205) – vagyis a név hangalakja (s nem idegenszerű csengése) alapján ítékezett a gyermeki nyelvérzék.

S a tréfás-kedélyes becenevek, „ragadványnevek” mellett érdekes tanulsággal szolgálnak (a regényekben s a színművekben) a család- és a keresztnévek is.

Az író, aki mind apai, mind anyai ágon református prédikátor ősök leszármazottja, természetesen őrzi regényei költött névanyagában is a kálvinista Tiszántúlt, a „holtig haza”, Debrecen névadási hagyományát, amely sokban különbözik a más felekezeti tájakétól. S ezzel kapcsolatban az Ókútban ezt a figyelemreméltó megjegyzést teszi kislány korából: „Voltaképpen az is irritált, ha valakinek a neve nem olyan volt, mint amilyet megszoktam, foglalkozásnév, mint az enyém [ti. a *Szabó*], y-os dzsentrinév, mint az anyámé [ti. a *Jablonczay*]” (Ók. 88). Ismeretes, hogy édesanyja – s ezzel együtt voltaképp szülei – regényét „egy az egyben realizmus”-sal is megírta (a kifejezést Csetri Elek használja Vázlatok Szabó Magda regényírásáról című értekezésében: (Tiszatáj. 1971/1068) az 1977-ben megjelent Régimódi történetben, de természetesen már ezt megelőző regényeiben is ott volt – áttételesen – a család története: éppen ezért nem érdektelen nyomon követni azt sem, milyen rokon hangulatú neveket keres a maga, a szülei s többi családtagja valódi nevének behelyettesítésére. A Pilátusban a latin-görög szakos igazgató (diáknévadással: Kátó) végigméri a belépő *Antal Antal*-t, aki – a regény szerint – „tizennégyéves forma, református képű parasztyerek volt” (Pil. 168). De a neveknek is van felekezeti fiziognómiájuk, s ezt Szabó Magda regényei is jól tükrözik.

A bibliai – őszövétségi – keresztnéveknek nagy hagyománya volt a kálvinista lelkészcsaládokban: a Kiálts, város! debreceni prédikátora, *Hodosi Lukács*, történelmi személy, ahogy a nagytiszteletű *Csánki Benjámin* is (Rt. 105), aki a hírneves nagyapa,

Gacsáry István utóda lett a füzesgyarmati parókián. S akkor még a kálvinista lányoknál is szokásban volt a bibliai, ószövetségi név, ha nem papkisasszonyok voltak is: a türkevei jegyző lányát *Bányay Rákhel*-nak hívták a múlt század első felében (uo. 104).

A Freskóban a temetésen az öreg *Takaró Nagy* tiszteletes prédikál (a keresztnevéről nem esik szó, de az ifjabb pap már az egyszerűbb, „polgárabb” *Kun László* nevet viseli). Bibliai, ószövetségi keresztneve van az Abigél kálvinista kollégiumi igazgatójának, Torma Gedeonnak is, akinek neve híven fejezi ki személyiségét: a filmforgatókönyv szerint: „Torma nem vicclapfigura, hanem egy azóta kihalt különös, rideg méltóságú világ egyik utolsó példánya: a puritán kálvinista, Pál apostol tanítványa, aki szentül hiszi, hogy az igazság valahol az Ó- és Újszövetségben mondódott ki örök érvénnyel” (Confessio. 1972/2. 227). S van itt még egy közvetett kálvinista lelkesznév a regényben, illetve a forgatókönyvben, *Matula püspök*-é, aki a híres, ősi iskola névadója volt (Ab. 23, 27 stb.). Mivel a regényben szereplő *Árkod* város leírása pontosan egybevág Debrecenével („Kelet-Magyarország legősibb iskolavárosa”, 23), itt aligha gondolhatunk másra, mint a hamarosan 450 éves Debreceni Református Kollégiumra. *Matula püspök*ről viszont bővebbet nem tudunk meg, csak azt, hogy utcája is van a városban (a kollégium homlokzata arra néz). Gondolhatnánk esetleg a püspök *Melius Péterre* is, de a regény filmforgatókönyve azt mondja a hősnő, *Vitay Georgina* s apja megérkezéséről: „Apa és lánya elindulnak felfelé a hófehér lépcsőházban, amelyben a lépcső felett, a végre feltűnő főfalon egyetlen kép látható, az iskola címere. A címer két kezét ábrázol, a kezek között biblia, s felette óriási betűkkel az intézet jelmondata: *Nem azé aki akarja, sem nem azé aki fut*. A lépcsőfordulóban *Matula püspök* kis szobra” (Confessio i. h. 255). Mivel pedig a debreceni kollégium fehér falú lépcsőfordulójában *Baltazár Dezső püspök* bronz domborműve látható, bibliai idézettel, gondolhatnánk arra is, hogy a *Matula* név a *Baltazár* hangulati megfelelője a regényben (bár a *Melius* tűnik valószínűbbnek). Megjegyzendő, a *Matula* nem költött, hanem történelmi név: egy *Matula Miklós* a XVII. század elején Wittenbergben tanult, s fennmaradt egy latinból készült fordítása is. (L. SZINNYEI, M. Írók. VIII, 365.)

Az író közlése szerint a *Matula*-nak nem volt közvetlen mintája, de latinos-görögös hangzású névre gondolt eleve, mint a görögkeleti *Konstantinosz*, *Danielisz* stb., amely illik egy protestáns (szerinte evangélikus) iskolaalapítóhoz. (A Wittenbergben tanult *Matula Miklós*ról különben ő is tudott.) A *Matula* ilyen latinos hangzású név volt. (Bár a magyarországi latinság Bartal-féle szótárában meglepetéssel fedezte föl, hogy a név közszoí jelentése: 'éjjeli edény'. Afféle ragadványnév lehetett?)

A másik oldalon, a katolikusok között találjuk a Freskóban *Szabó Hedvig*-et, akinek ugyan családneve megegyezik a kálvinista Szabókéval, de Hedvig már jellegzetesen nem protestáns név: „Az iskolában vonzódott ugyan egy kissé a padszomszédjához, Szabó Hedvighez egy ideig, de az érintkezés lehetőségének minden reménye nélkül: Hedvig katolikus volt, egyszerre visszataszító és elragadó” (Fr. 45). A *Matula*-val szemben pedig ott az állami *Sokoray Atala* gimnázium (Ab. 56), amelynek rejtélyes nevére az íróntól kaptam némi eligazítást: előkelő hangzású középkori veretű névre volt szükség a régi alapítású lánynevelő intézethez: „*Jabloneczay*-t nem írhattam: olyan *Beniczkyné Bajza Lenke*-szerű név illett ide” – közölte Szabó Magda. Volt egy *Sokoray* nevű osztálytársa, ehhez választotta az arisztokratikus csengésű

Atalát-t (amely ugyan héber eredetű, jelentése: 'az Isten fenséges', de magyarországi protestáns névül aligha képzelhető el).

S a felekezeti névadásnál maradván még: jellegzetes neveket viselnek a regények izraelita szereplői is, mint a Freskóban az öreg *Zucker Jenő*, a lányának, *Zucker Évának* és *Berény Sándor*-nak fia, *Berény Tamás*, valamint a nagypapa, *Berény Boldi* bácsi (Fr. 70 stb.), a Pilátusban „*Kolman*, a fűszeres”, a Mózes egy, huszonkettőben *Bartos* bácsi és felesége (268).

S voltaképp ide tartoznak még a „felekezeten kívüli” pogány magyarok nevei is a történelmi drámákban: ezek részint valóságos nevek, mint az *A szép fényes nap* egyik őre, *Tar*; a másik őre, *Emp* nevében pedig mintha *eh* szavunk ősbibb alakja rejtőznék. Ugyanott Gyula barátja a *Böng*e nevét viseli (a kun eredetű *Böngér* nevet Vörösmarty újította föl a Zalán futásában s a Cserhalomban; vö. LADÓ JÁNOS, Magyar utónévkönyv. 1971. 143). Az ősi, pogánykori magyar személynévek közül *A* meráni fiúban szereplő *Bács* szintén valóságos török méltóságnév volt valamikor (l. Ladó i. m.), a *Gerecse* viszont ugyanott nem személynév, hanem földrajzi név (szláv eredetű, s jelentése 'meredek, sziklás hegy', 'szirt'), vagyis itt a fordítottja történt annak, ami a valóságban szokott, hogy ti. személynévről neveznek el helyet. Szintén helynevet visel *A* Danaida egyik szereplője, *Kadarcs Júlia*, s ennek valós magja a hortobágyi vízfolyás, a *Kadarcs*, illetve a közelében épült *Kadarcsi csárda* neve. S ez a név utal viselője társadalmi helyzetére is, ahogy a sok évszázados hagyomány a nagy átrétegződések után is földerengtet még valamit a névvisezők származásáról (éppúgy, mint az idegen családnevek viselőik eredeti nemzetiségéről; vö. J. SOLTÉSZ KATALIN, Idegen családneveink. Nyr. CVII, 272 kk).

Ebből a szempontból érdekes az a névszimbolika, illetve a névszinonimika is, amellyel szülei nevét „lefordítja” regényeiben Szabó Magda: *Szabó Elek* nevéből a Pilátusban *Szőcs Vince* lesz (a *szőcs* s a *szabó* elsősorban tárgyilag, jelentéstanilag hasonlít egymáshoz, a *Vince* és az *Elek* hangulati megfelelése is nyilvánvaló).

Különben valóságos személynévek s földrajzi nevek irodalmi „átkódolása”-ra az önéletrajzi jellegű művekben sokszor gyakorlati okokból, az élő családtagok miatt is szükség lehet, nem szólva arról, hogy lélektani gátat, gátlást is jelenthet az írónak, ha egy hozzá közel álló személyt (vagy várost) eredeti nevével túlságosan erős fénybe állít, nevére nevez. (Ez azért érdekes, mivel vannak helységnevek, pl. a hajdú-bihari *Földes*, vagy *Pest*, *Győr*, *Sopron*, amelyek eredeti nevükön szerepelnek Szabó Magda regényeiben, s így egyes utcák is, de *Szeged* pl. már *Dabad* lesz a Danaidában (120). Persze a nevek irodalmi átkódolásának „objektív” okai is lehetnek: jó példa a *Tartarin de Tarascon* írójának esete, aki hőse eredeti *Barbarin* nevének megváltoztatására kényszerült, egy azonos nevű család miatt (a név hasonló hangalakja azonban megőrizte eredeti hangulatát; vö. KOVALOVSKY I. M. 7). A nevek hangulati megfelelésére, illetve megelégtetésére szinte klasszikus példa Laczkó Géza Királyhágó című regénye, ahol *Horváth János* irodalmi alakmása *Korláth János*, *Gerevich Tibor*-é *Meredich Tibor*, *Szekfü Gyuláé Széki Gyula* stb. (vö. SZILÁGYI F., A magyar szókincs regénye. Bp., 1978. 47), valamint Németh László szépirodalmi művei, akinek családneve a karakterisztikus *-th* megőrzésével hol *Horváth* (Horváthné meghal, Bűn), hol *Sántha* (Győzelem) alakot ölt műveiben; máskor viszont a megfelelő magánhangzók őrzik meg a név hangulatát: így lett alakmásának neve *Méhes* (*Zoltán*) az Égető Eszterben. (Az

már kettős transzpozíció, hogy *Horváthné* drámabeli alteregója, *Bodnárné*, az előbbivel azonos magánhangzójú nevet visel – s mindez jól festi a nevek hangulati velejárójának természetét is (vö. SZILÁGYI i. m. 47).

Az író nő édesapjának neve a Danaidában *Csándy Kornél* (az *Elek*, a *Vince* és a *Kornél* hangulati megfelelése igencsak egyértelmű, míg a *Csándy* név a szerző földrajzi névteremtésébe világít be). Édesanyja keresztnévét, a *Lenké*-t az *Etelka* (Pál. 14 stb.), illetve az *Aranka* adja vissza regényeiben hangulatilag (Dan. 9), a maga kicsinyítő képzőjével. A maga *Magdolna* nevét az azonos szótagszámú *Katalin*-nal felelteti meg, a Danaidában *Csándy Katalin* az alteregója (s a két névben a két *a*, az *l* s az *n* – vagyis összesen négy hangzó azonos!), míg a családban használt becéző *Dolna* névének *Iza*, *Izuka* a megfelelője a Pilátusban. (Érdekes viszont, hogy édesanyja *y*-os, „dzsentris” családnevének A Danaidában *Somos Aranka* felel meg – igaz, hogy a regényben egy kis óvónő viseli, hozzá nem illett volna annyira az *y*-os „dzsentris” név.)

A regények s színművek nevei különben is sokat sejtetnek viselőik társadalmi helyzetéről: Az őzben *szentpáli Encsy Eszter*, a Disznótorban az *y*-os *Kémery Klára*, *Andrea*, a Pilátusban *Deák Ulla* egész más világot hordoznak nevükben, mint ahogy *Tóth Jánosné*, s *Iboly* is a Disznótorban vagy pl. *Suba*, az altiszt (az Abigélban), *Mála* (*Amál*), aki mosni járt a házhoz (a Pilátusban) vagy *Virág Hilda*, az öreg pesti utcanő, ugyanitt (105).

Néhol, mint a földrajzi nevek világában is, megmaradnak az eredeti nevek, így pl. az Álarcosbálban – az író nő egy nyilatkozata szerint – a *Pelikán néni*-é, s olykor másutt is, talán éppen személyes okokból, emlékállító kegyeletből.

S ezzel nem merítettük ki korántsem Szabó Magda két tucatnyi regényének s színműveinek névvilágát: hátra volnának még a becenevek, mint pl. *Szuszu* (Zsuzsánna) a Freskóban, *Gica* (Margit) a Pilátusban; s a *Joó Mihály*-féle „ragadványnevek”, az *Anzsu*, amelynek érdekes és igen tanulságos magyarázatát is megkapjuk a Freskóban: „Annuska olyan kétévesforma volt, örökké hadonászott, tépett, gyűrt és elragadtatva ordított, ha képeket látott. Képeskönyv nem volt a házban, Janka a Brehmet mutogatta a hűgának meg a Képes Magyar Történelmet... 'Ez mi ez?' 'Anjou Károly – mondta Janka hűsszor engedelmesen –, uralkodott 1308–1342-ig.' 'Ez mi ez?' – kérdezte újra Annuska, mintha nem hallott volna semmit. Apa akkor felpattant, összekapta az újságját és rákiáltott: 'hát süket vagy? Anjou!' Apa már jól ejtette ki, nem úgy, mint ő, Anjou-nak, hanem zs-vel, s Annuska elbűvölten hallgatott egy pillanatig, aztán repesni kezdett kövér karjával Joó Mihály felé, aki az Apa nyitotta ajtóresen át éppen belépett, és a kályha elé borította a jószagú akáctönköket: teli tüdőből odavisította neki: 'Anzsu!'" (Fr. 55).

S ott van még a sok állatnév a meseregényekben, versekben, s a valóságos állatnevek, mint pl. *Kapitány*, a fekete nyúl a Pilátusban vagy *Jázon*, a kutya a Freskóban. S a földrajzi nevekről még nem is szóltunk, s az adott keretek között alig is szólhatunk, legfőljebb csak néhány vezérszóban.

Szabó Magda, aki nagy művésze anyanyelvünknek, ilyen szép vallomást tett a tiszántúli népnyelv leleményes gazdagságáról a helynevek dolgában: „Az én szülővárosom őrzi a legszebb magyar helynevet: Elep mellett úgy hívnak egy pusztát: *Álomzug*, ott volt dédapámnak földje. Ámulva hallgattam, ha szóba került, olyan volt ez a szó, mint varázslat – hogyan lehet ennyi költészet egy helynévben? De a többi nevek-

ben is; ha fáradt vagyok, ha kedvetlen, csak felütöm a város nagyszülei ifjúsága idején készített földrajzi leírását, hogy felviduljak: micsoda dús képzeletű, szemléletes nyelv ez, amely ilyen geográfiai fogalmakkal határozza meg Debrecen környékét: *Kígyósfenék, Nagylapos, Fényestő, Görbeér, Méhesmocsár, Csirizestő, Halasfarka, Kincsesfenék, Polturásfenék, Székfokító, Ludas papér, Bogárzó fok, Csörgelapos, Ördögös*” (Kortárs 1975/11. 1706).

Ezek után bátran használhatta volna e neveket is regényeiben (hiszen kevésbé ismertek), helyettük azonban költött, ún. fiktív neveket alkotott:

„— Vidékinek tetszik lenni? — érdeklődött Lídia [az ápolónő Szőcs Vincétől].

A vidékiek szokincseiben is szerepel a vidék fogalma, minden az, ami nem a főváros és nem maguk lakóhelye. *Kázna, Dorozs, Okolács, Kusu* ...

— Az — felelte a bírő. — *Karikásgyüdi*” — olvassuk a Pilátusban (298). *Karikásgyüdi* itt *Köröstarcsa* szinonimája, ahogy a *Körös-é Köntös* vagy *Karikás*; *Dorozs* pedig *Hajdúszoboszló-é*, nyilván a közeli *Hajdúdorog* s a távolabbi *Dorozsma* vegyülése, vegyítése folytán, eredeti magánhangzóit is megőrizve. A többi irodalmi helynév közül csak mutatóba néhány: *Árcs* (Pil. 281), *Darcs* (Dt. 92), *Izsép* (Fanni), *Redecs* (Alv. 246), *Szentmáté* (Pil. 69), *Tarba* (Fr. 9), *Törökd* (Dan. 144), *Zegercs* (Szül. 76, Alv. 149).

Éppily érdekesek a régi Debrecen világát idéző valós vagy fiktív utcanévek is, mint pl. — a valósak közül — a *Gubás* (Pil. 77), a *Honvéd* (Fr. 14, 18), az *Ispotály* (uo. 11), a *Salétrom* (Pil. 77), a *Szappanos* (Dt. 10). Valós név a különös *Oldalkosár utca* is a Pilátusban (77), amelyet az író nő hódmezővásárhelyi tanárkodása idején ismerhetett meg. Képzletbeli az *Árok utca* (Alv. 201), a *Dobos* (Pil. 227), a *Csider* (Fr. 90), a *Domb* (Alv. 192), a *Lombard* (Dt. 10), a *Donátor tér* (uo. 180), a *Balzsamárok* (uo. 21), a *Darabont utca* (uo. 25), amely nyilvánvalóan a kollégium melletti *Darabos utca* hangulati egyenértékűje, ahogy a *Fügekert* (Fr. 11–2) meg a *Csige kert-é* lehet.

Hasonlóan tanulságosak az intézmények, szállodák, iskolák nevei, elnevezései (amelyekből már kaptunk némi ízelítőt). A Danaidában dr. Simkó Elek az *Apáti Gimnázium* igazgatóhelyettese Pesten (Dan. 162), s ez talán a *Radnóti Gimnázium* hangulati megfelelője.

A debreceni *Bika* szálló regénybeli szinonimája *Bárány* (Pil. 309–10), s ennek megfelelően Debrecen régi városcímere látható a homlokzatán, másutt a *Hattyú* (Őz 5) felel meg neki; s találkozunk a regényekben az *Oroszlán* (Pil. 46), a *Három Huszár* (Őz 45) fogadóval is, legújabb drámájában, a Szent Bertalan nappalában pedig *Csicogó* a Debrecen szélén levő csárda népi eredetű neve.

Az újságok nevét olykor meghagyja (pl. *Nők Lapja*-t a Pilátusban), olykor átformálja az író: a *Hajdú-Bihari Napló* irodalmi megfelelője pl. *Kelet-Magyarországi Néplap*, a *Magyar Hírmondó-é* viszont *Magyar Híradó* a Csokonai drámában.

Hihetőleg az elmondottak is igazolták: Szabó Magda eddigi könyvtárnyi életműve nem csupán az író egyedi névhasználata, egyéni képzelete, stílusa szempontjából érdekes, hanem tágabb értelemben is kiaknázható gazdag forrás a névkutatás számára. Talán e vizsgálatok is megerősítették azt, amit J. SOLTÉSZ KATALIN így fogalmazott meg több mint két évtizede az irodalmi névadásról szóló tanulmányában: „A nyelv és a társadalom életének összefüggéséről ez a látszólag igénytelen ku-

tatási terület sok érdekeset és tanulságosat fog még mondani a kutatónak, és az érdeklődőknek” (Nyr. LXXXVIII, 294).

* * *

A tanulmányban használt rövidítések

- Ab. = Abigél. Bp., 1978.
 Ál. = Álarcosbál. Bp., 1976.
 Alv. = Alvók futása. Bp., 1967.
 Dt. = Disznótor. Bp., 1960.
 Fr. = Freskó. Bp., 1964.
 Móz. = Mózes egy, huszonkettő. Bp., 1967.
 Ók. = Ókút. Bp., 1970.
 Őz = Az őz. Bp., 1965.
 Pil. = Pilátus. Bp., 1963.
 Rt. = Régimódi történet. Bp., 1977.
 Szül. = Születésnap. Bp., 1962.
 Zsóf. = Mondják meg Zsófikának. Bp., 1958.

SZILÁGYI FERENC

Juhász Gyula névadási motívumairól

Előadásomban arra keresem a választ, hogy milyen rokon vonásokkal és eltérő jegyekkel jellemezhető a költő és a prózaíró Juhász Gyula névadása. Juhász Gyulát a köztudat a Nyugat első nemzedéke nagy tehetségű, igen széles látókörű és legmostohább sorsú költőjeként tartja számon. Életművében a próza mégis nagyobb hányadot képvisel. Publicisztikai írásainak száma a szépprózai munkáit is figyelembe véve kb. kétezer.

Juhász Gyula szociális érzékenységéről, hányatottságának színtereiről, azok okairól és magyarázatáról tanulmányok sokasága szól, mint erről a Paku Imre szerkesztésében 1962-ben megjelent Juhász Gyula dokumentumgyűjteményből is meggyőződhetünk (Juhász Gyula 1883–1937.). Munkáinak a névtan számára is tanulságos vonásaira viszont egyik sem tér ki. Haladást jelentett a kilenc kötetben közzétett Juhász Gyula kritikai kiadás (Juhász Gyula összes művei. I–IX, Bp. 1963–1981. A továbbiakban: Ö. M.), amely a valóságos nevekhez minden esetben magyarázatot fűz jegyzeteiben, a fiktív neveket viszont csak azokban az esetekben tárgyalja, ha azok kapcsolata a valóságos nevekkel tisztázott. A Juhász Gyula szótár (BENKŐ LÁSZLÓ, Juhász Gyula költői nyelvének szótára. Akadémiai Kiadó 1972.) kizárólag a valóságos neveket veszi számba.

Áttekintésemet két gondolatkör, a prózai írások és költemények névadási sajátosságainak részletezésével mutatom be.

Juhász szellemi univerzumot teremtett magának, amelybe a valóságban sohasem jutott el, sőt élete végéig küzdött azért, hogy kitörhessen abból a provincializ-